

Поняття навчальності та її структура

Навчальність — це характеристика індивідуальних можливостей учня до осмислювання й засвоювання навчальної інформації, тобто запам'ятовування матеріалу, розв'язування задач, виконання різних типів контролю та оцінки навчальної діяльності.

У широкому розумінні навчальність є проявом загальних здібностей людини, що виражає її пізнавальну активність, можливості до засвоювання нових знань, умінь, навичок і складних форм розумової діяльності. З огляду на це, навчальність виступає як загальна можливість психічного розвитку дітей, досягнення більш узагальнених систем знань, способів дій у рамках навчально-пізнавальної, навчально-практичної й науково-пізнавальної діяльності. Під навчальністю розуміються особливості мисленнєвої діяльності, які відіграють певну роль в успішності в навчанні. Отже, навчальність — це певна сукупність інтелектуальних якостей, які за наявності й відносної рівності інших необхідних умов сприяють кращій продуктивності навчальної діяльності. Навчальність — це насамперед індивідуально своєрідна сукупність здібностей до навчання, притаманна кожній людині. З огляду на вимоги до конкретних типів людської діяльності, певних здібностей для опанування ними та здійснення, доречним є поділ на загальну навчальність (вона якраз і проявляється в інтегрованих показниках успішності навчання людини) та спеціальну навчальність, яка проявляється в екстраординарних успіхах при опануванні певним навчальним предметом або галуззю знання чи то видом діяльності. Загальна навчальність утворюється здібностями з розряду загально-пізнавальних. До основних компонентів навчальності можна віднести такі: узагальненість (або глибину) розуму, його гнучкість, стійкість, усвідомленість мисленнєвої діяльності та самостійність мислення.

Узагальненість (або глибина) розуму — це центральний компонент здібностей до навчання, який проявляється в розвитку здатності учня

орієнтуватися на сутності на відміну від другорядних характеристик предмета вивчання. Узагальненість мисленнєвої діяльності як високий рівень узагальнення операцій та способів діяльності є ядром інтелекту як загальних розумових здібностей. Перенос знань (включаючи й операції) у відносно нові умови також спирається на узагальнення і також є ознакою високого потенціалу розумового розвитку. Протилежною узагальненості розуму якістю є поверховість, часто конкретність мислення.

Гнучкість розуму виявляється в можливостях учня відходити від безперспективної стратегії вирішення питання й шукати інших, продуктивніших шляхів. Така здібність проявляється у легкості переходу від одної системи дій до іншої, від прямих зв'язків до обернених, дає змогу розв'язувати протиріччя знаного й вимог задачі, забезпечує оригінальність і своєрідність рішення, протилежною якістю тут виступає інертність.

- Стійкість розуму — це стійка орієнтація на засвоєні раніше способи дій у ситуаціях, коли умови задачі, "зашумлюючи" основні відносини, провокують хибні рішення (і тут при орієнтації на правильне рішення немає протиріччя з гнучкістю — як окресленням діапазону правильних рішень).

Усвідомленість мисленнєвої діяльності виступає як здатність описувати та обґрунтовувати свої дії у формі висловлювань.

- Обов'язковою умовою навчальності є й самостійність мислення або чутливість до допомоги інших.

Із самостійністю як показником навчальності тісно пов'язана чутливість до допомоги дорослого. На цій основі побудована методика діагностики навчальності — метод дозованої підказки. Суть її полягає в тому, що дорослий, запропонувавши учневі складну задачу (зорієнтовану на зону його найближчого розвитку), надає лише трохи дозованої інформації у вигляді натяку, аналогії, вказівки на напрям аналізу або застосування певного принципу. Загальний принцип пред'явлення підказки — від загального до конкретного. Далі через

усний самозвіт дитини її міркування вголос фіксується, на якому рівні підказки дитина її прийняла й самостійно розв'язала задачу. Учень, який має узагальнене мислення, швидко бачить перспективність застосування підказки у вирішенні поставленої проблеми. Маючи інструменти "економічного" мислення, особистість уже здатна діяти самостійно й відшукувати рішення за порівняно короткі строки, з огляду на продуктивність менш інтелектуально обдарованих людей.

Всі представлені компоненти, коли вони є в учня, визначають таку характеристику носія, як "економність" його мислення. Це називається сумарним кількісним показником навчальності. Під цим поняттям розуміється ефективність шляху досягнення мети, і зокрема в умовах навчання. Економність мислення — це кількість ходів міркувань, звернень до умов завдання з метою виділити загальне відношення.

Діагностувати навчальність можна й відповідно до кожного з інших її компонентів: з'ясувавши, наскільки дитина вміє узагальнити, вийти на вищий рівень розуміння сутності понять та ідей, явищ і процесів, у яких намагається розібратись (узагальненість), як вона виявляє пластичність у пошуку рішень (гнучкість), у той же час відкидаючи все зайве (стійкість), наскільки розгорнуто вона може обґрунтувати свої дії (усвідомленість).

Навчальність передбачає розгляд мотиваційної сфери особистості учня, його пізнавальних інтересів, установок на взаємовідносини з освітнім оточенням, оскільки для розвитку здібностей до навчання дитини має значення соціально-психологічний мікроклімат навчальної групи, її приймання учіння як цінності, характер відносин між педагогом і учнем і навіть ситуація в сім'ї дитини.

Отже існують такі складники навчальності:

- рівень розвитку пізнав сильних можливостей учня: особливості його мислення й мовлення, пам'яті й уваги, сенсорних і перцептивних процесів;

- особливості особистості учня, своєрідність його характеру, емоційно-вольової й мотиваційної сфер;

- характер ставлення учня до матеріалу, який засвоюється, до навчальної групи, педагогів і батьків або до інших людей, які впливають на його становлення як суб'єкта навчальної діяльності;

- *якості, що визначають можливості спілкування дитини й відповідні їм прояви особистості;*

- *індивідуальні особливості активності й саморегуляції особистості учня.*

Основними якостями пізнавальних процесів, які забезпечують ефективне навчання, прийнято вважати довільність як здатність керувати пізнавальними процесами (довільність уваги, запам'ятовування, сприймання, аналітико — синтетична діяльність) та здатність до рефлексії, яка базується на розвитку мовленнєвих можливостей людини. Особливо важливими тут є здібності до розуміння й використання різних видів знакових систем (символьної, графічної, образної) як інструментів організації та презентації внутрішньо-психологічного змісту учня.